

Right after I came to work, the cadre worker together with the security worker told me to go to the director for a long interview. The result was that this was my very last journey abroad. Fortunately, November 1989 came and changed everything.”²⁶

References

Rozhovor s Evženií Hanzlíkovou (narozenu dne 27. 11. 1952) ze dne 30. 3. 2010, uložen v soukromém archivu autorky.

BAKEŠ, Milan. *Cestujeme do zahraničí 1988*. Vyd. 1. Praha : Merkur, 1988. 48 s. MDT:379.8 .

BĚLINA, Pavel, et al. *Dějiny země Koruny české II. : od nástupu osvícenství po naši dobu*. Vyd. 6. Praha : Paseka, 1999. 328 s. ISBN 80-7185-257-0.

HARTL, Karel. *Právo a státní hranice ČSSR*. Vyd. 1. Praha : Naše vojsko, 1983. 137 s.

HASLINGER, Peter. *Grenze im Kopf: Beiträge zur Geschichte der Grenze in Ostmitteleuropa*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1999. ISBN 3631348304.

JÍLEK, T. - ADÁMEK, K. - MEINKE, M. A. - MORÁVKOVÁ, N. *Na hranici dvou světů: Česko-bavorská hranice 1948 - 1989*. Západočeská univerzita v Plzni: Plzeň, 2010. ISBN 978-80-7043-880-0.

MARJÁNKO, Bedřich. [Www.totalita.cz](http://www.totalita.cz) [online]. Občanské sdružení Totalita.CZ, c1999-2010 [cit. 2010-03-30]. Normalizace – společnost zaživa pohřbená: TOTALITA. Dostupné z WWW : <http://www.totalita.cz/norm/norm_02.php>.

RYCHLÍK, Jan. *Cestování v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848 - 1989*. Praha: ÚSD, 2007.

Koloman Gajan nejen o Františku Grausovi / Koloman Gajan not only about František Graus (Naděžda Morávková)

Abstrakt

Koloman Gajan (nar. 1918): český historik, profesor Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, účastník protifašistického odboje na východním Slovensku, vězněn v několika nacistických koncentračních táborech; 1961 – 66 docent, od 1966 profesor FF UK v Praze; 1970 byl z politických

---

²⁶ Quotation from interview with Evženie Hanzlíková from 30th March 2010.

důvodů z fakulty propuštěn, 1990 zde obnovil pedagogickou a vědeckou činnost; věnuje se zejména moderním světovým a československým dějinám, dějinám česko-německých a česko-francouzských vztahů, osobnosti a dílu T. G. Masaryka; spoluautor a hlavní redaktor rozsáhlé syntézy *Dějiny novověku III – IV (1973 – 74)*; protože Gajanovo jméno bylo nežádoucí, pokryl práci svým jménem profesor Jaroslav Charvát. Koloman Gajan je gymnaziálním spolužákem českého historika Františka Grause. V rozhovoru na něj vzpomíná.

Klíčová slova: Koloman Gajan, holocaust, František Graus, Terezín

Abstract

Koloman Gajan (b. 1918): Czech historian and professor at Charles University in Prague, the party of anti-fascist resistance in the eastern Slovak Republic, imprisoned in several Nazi concentration camps, 1961-1966 Senior lecture of Charles University, since 1966 Professor of Charles University in Prague in 1970 released (political reason), in 1990 he came back to university, he focuses on the modern world history and the Czechoslovak history, the history of Czech-German and Czech-French relations, on personality and work of TG Masaryk, he's co-author and chief editor of the extensive synthesis of Modern History III - IV (1973-1974); because Gajan's name was inappropriate in normalization times, Professor Jaroslav Charvat covered his work on behalf of. Koloman Gajan is a schoolmate of Czech historian Frantisek Graus. There are some memories of Koloman Gajan about Graus.

Keywords: Koloman Graus, holocaust, Frantisek Graus, Terezín

Rozhovor s panem profesorem PhDr. Kolomanem Gajanem, DrSc. (dále jen K. G.), 19. 8. 2010, v Praze v Dejvicích, vedla Naděžda Morávková (dále jen N. M.)

N. M.:

Pane profesore, mohl byste na úvod říci něco o svém dětství?

K. G.:

Narodil jsem se jako Koloman Edelmann 7. 11. 1918, shodou okolností ten den, kdy v Rusku - podle našeho datování - vypukla bolševická revoluce, v malé vesničce Hamborek, v Šariši na východním Slovensku. To ještě nebyla republika, takže jsem se narodil v Rakousku - Uhersku. Tříbení poměrů zde, na východě pozdější republiky, trvalo téměř do roku 1920. Lidé zde nebyli nijak výrazně národnostně uvědoměli. Když jste se zeptali, kam by raději, jestli k Čechům nebo k Maďarům, dozvěděli jste se: „Keď bude dobre s Maďarmi, k Maďarom, keď s Čechmi, k Čechom.“

Vesnička Hamborek měla sotva sto obyvatel. Byli jsme jednou ze dvou ortodoxních židovských rodin, které dodržovaly všechny předpisy. Otec byl velmi chudým malým obchodníkem se smíšeným zbožím. Bylo nás devět sourozenců, takže jsem vyrůstal za sociálně dost obtížných poměrů.

N. M.:

Pane profesore, jak jste se seznámil s Františkem Grausem?

K. G.:

Byl můj spolužák a kamarád. Já jsem odešel ze Slovenska, kde jsem studoval na soukromé měšťanské škole v Prešově, na Spolkové židovské reformní reálné gymnázium do Brna.²⁷ Vzhledem k věku jsem dělal zkoušky do tercie, ale nebyl jsem z původní školy dostatečně připraven, tak jsem byl nakonec přijat do sekundy. A tam jsme se s Frantou poznali, když přibyl v kvartě do naší třídy. Byli jsme velmi dobří kamarádi, často jsem k nim domů chodíval na návštěvu, jeho maminka byla milá paní, přátelil jsem se i s jeho bratrem Bedřichem.

N. M.:

Jaký byl František Graus coby student a spolužák?

K. G.:

Franta byl velmi hloubavý hoch, hodně četl, zajímal se o mnoho věcí, literaturu, dějiny, kulturu, začal ho zajímat i judaismus, ale zpočátku jen velmi decentně. Já jsem byl v sionistickém znutí mládeže Tchelet-Lavan (Modrá-bílá), většina spolužáků byla organizována v nějakých skupinách. František Graus, pokud se pamatuji, v žádné organizován nebyl.

N. M.:

Vzpomenete, pane profesore, na některé vaše významné učitele na gymnáziu?

K. G.:

Tak například profesor Dr. Oskar Epstein.²⁸ To byla mimořádně zajímavá osobnost. Naštěstí pro něj zemřel dříve, než by ho zajisté deportovali, neboť byl stoupencem sionismu a humanismu a oddaným stoupencem Masaryka. Byl autorem zhruba třiceti hesel *Pedagogické encyklopedie*.²⁹ Později jsem se jeho dílem také zabýval, zajímalo mě, jak hodlal skloubit ideje sionismu a Masarykovu filosofii. Vzpomínám si, že když v roce 1937 Masaryk zemřel, přišel profesor Epstein velmi pohnutý a celou hodinu o Masarykovi vyprávěl. Měl jeho filosofické postoje a názory. Učil nás němčinu, francouzštinu a novohebrejštinu. Velmi jsme si ho vážili. Franta Graus obzvláště. A on Frantu také často vyvolával. Měl takové legrační průpovědky. Grause například při hodinách němčiny vyvolával slovy: „Graus, kommen Sie raus.“ Dalším významným profesorem byl Dr. Philipp Bock, kterého jsme měli na matematiku. Graus ho velmi uznával. Pro Františka Grause se stal významnou osobností, která později v Terezíně podstatně ovlivnila jeho názor na svět, profesor Dr. Bruno Zwicker.³⁰ Naším profesorem byl také Ota Ungar, akademický malíř. I on byl deportován do Terezína, kde působil ve

---

²⁷ O gymnáziu viz více: GAJAN, Koloman. K historii spolkového židovského reformního reálného gymnázia (1920 - 1940). In: KRATOCHVÍL, Jan (ed.) *Židovská Morava, židovské Brno*. K 2001 : Brno, 2000.

²⁸ Oskar Epstein, pedagog, filosof a spisovatel, nar. 5. 4. 1888 v Českém Krumlově, zemřel 12. 1. 1941 v Brně.

²⁹ CHLUP, Otokar - KUBÁLEK, Josef - UHER, Jan. (eds.) *Pedagogická encyklopedie*, I - III. Praha 1939 - 1940.

³⁰ Bruno Zwicker, sociolog a pedagog, nar. 7. 2. 1907 v Knínicích u Boskovic, zemřel 28. 9. 1944 v Osvětimi, v letech 1934 a 1939 působil na FF MU v Brně, kde vedl Sociologický a pedagogický seminář. Dle vzpomínek Ireny Seidlerové, právě tento dlouholetý člen komunistické strany strhl myšlení mladého Grause směrem k marxismu a nadchl ho pro tuto filosofii a ideologii za pobytu v terezínském ghettu.

skupině výtvarníků a architektů³¹, v níž se sešel s naší spolužačkou Helgou Wolfsteinovou - Kingovou. To je mimochodem dosti zajímavá historie.

N. M.:

Mohla bych ji slyšet, prosím?

K. G.:

Helga Wolfsteinová byla naše spolužačka. Pocházela z významné kulturní rodiny. Její dědeček Gustav Bondy byl divadelním ředitelem. Helga byla všestranně nadaná dívka, přešla k nám do septimy z německého lycea. Já jsem v Brně bydlel v rodině Fleischerových, kde jsem také působil jako domácí učitel jejich syna. Paní Fleischerová byla sestrou maminky Helgy Wolfsteinové. Helga byla jemná a vnímavá dívka, měli jsme ji rádi, byli jsme všichni přátelé, mám tu nějaké fotografie z našich tehdejších společných výletů. Za okupace byla deportována do Terezína, kde poznala mladého malíře Petera Kiena. Patřil ke skupině terezínských umělců, o které jsme před chvílí mluvili v souvislosti s Ottou Ungarem. Byl to velmi talentovaný mladý umělec a Helga ho okouzila. Rozvinul se mezi nimi křehký vztah, i Kien byl v té době již ženatý. Píše o tom také německý spisovatel a novinář Jürgen Serke. V říjnu 1944 byl Kien deportován do Osvětimi, kde patrně krátce po příjezdu s celou rodinou zahynul. Před deportací věnoval Helze Wolfsteinové, jíž se poštěstilo válku přežít, kufr plný skic a kreseb, který ukryla její matka na infekčním oddělení nemocnice ghetta, jemuž se esesáci vyhýbali. Po válce Helga odjela za sestrou a švagrem do severní Afriky, dále do Londýna a nakonec na Floridu. Zde se provdala za Erica Kinga, v USA naturalizovaného Čechoslováka, a usadila se zde. Máme spolu bohatou korespondenci, kde také několikrát zmiňuje Františka Grause. Kufřík se skicami Petera Kiena darovaný Helze získal Terezínský památník, ale po celou dobu se Helga, s pomocí své staré tety, která zde zůstala, snažila získat jej zpět. Nepodařilo se.³²

N. M.:

Vzpomínáte ještě na další spolužáky?

K. G.:

Připomněl bych ještě významného znalce biblických textů profesora Jakuba Lichta, působícího potom na univerzitě v Tel Avivu, mimochodem velmi dobrý přítel Franty Grause. Z přeživších pak ještě Frantu Maiera, také vychovatele mládeže v Terezíně, jako Franta Graus. Odjel pak po válce do Ameriky, kde měl příbuzné. Dále Liselotte Teltscherovou. Její strýc Richard Teltscher byl zakladatelem a vůdčím duchem Židovského ústředního musea pro Moravsko-Slezsko v Mikulově.³³

---

³¹ Skupina působila při kreslárně Technického oddělení, kterou vedl ing. arch. Otto Zucker. PAŘÍK, Arno. Jeden z posledních: Výstava v Terezíně připomíná Franze Petera Kiena. *Roš Chodeš*, červenec 2009, s. 12 - 14.

³² Viz též CASTELLO, Victoria. *The Art of Helga King*.

Dostupné z [www: http://www.westpalmbeach.com/art/helgaking/index.html](http://www.westpalmbeach.com/art/helgaking/index.html) [Cit. dne 2010-12-20].

³³ Liselotte Teltscherová (1921 - 2009), bioložka.

V roce 1940 se rodině Teltscherových podařilo na poslední chvíli opustit protektorát a odjet do Itálie. S těmi, kdo z příbuzenstva zůstali v protektorátu, se již nikdy nesetkali. Všichni zahynuli v nacistických vyhlazovacích táborech. Z Itálie odjeli rodiče se sestrou do Šanghaje, Lola se však rozhodla pro Palestinu. Zde také na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě vystudovala botaniku, zoologii a biochemii. V roce 1947 se vrátila do Československa. Musela nostrifikovat své vzdělání složením státní zkoušky na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1948 získala na katedře fyziologie a anatomie rostlin doktorát přírodních věd. Do roku 1964 byla zaměstnána jako vědecká pracovnice ve Výzkumném ústavu rostlinné výroby v Praze-Ruzyni, odkud přešla do Ústavu experimentální botaniky ČSAV, kde působila

Byla nejlepší přítelkyní Helgy, výborná botanička, bohužel asi před rokem zemřela. Ostatní spolužáci ze třídy bohužel válku nepřežili.

N.M.:

Pane profesore, jak to, že jste unikl transportu do Terezína?

K. G.:

Po maturitě v roce 1940, kdy byli Židé z Brna postupně deportováni, odešla většina mých spolužáků, i Franta Graus. Celá rodina Fleischerů byla zatčena Gestapem. Já jsem byl také zatčen a vězněn v Kounicových kolejích. Při výsleších to vypadalo nejdřív velice špatně. Zjistili, že jsem v Tchelet-Lavan. Vyšetřovatel mi říkal, že jsem velezrádce, ale potom při dalších výsleších ho vystřídal jiný. Ten řekl, že nemá čas se se mnou zabývat, že jsem slovenský občan, a ať odejdu na Slovensko. Já jsem se tehdy rozhodl, že do žádného koncentráku nepůjdu, a ponořil jsem se do ilegality. U mě to bylo snazší o to, že jsem navypadal židovsky, měl jsem modré oči a světlé vlasy, mluvil jsem také dobře německy. Ilegálně jsem se vlakem dostal z protektorátu na Slovensko. Bydlel jsem nějakou dobu u sestry. Bylo to totiž tak, že na Slovensku začalo pronásledování Židů o něco později. Tady v Čechách už byly transporty do Terezína koncem listopadu 1941, kdežto na Slovensku to začalo až v březnu 1942. Sami Slováci, ne Němci, organizovali pracovní deportace mládeže. Pro chlapce v tom věku, kdy se chodí na vojnu, byla místo vojny povinná pracovní služba, tzv. 6. Pracovní prapor, a tam měli místo zbraně lopatu. V tomto pracovním odílu byl i můj bratr. Stejně posbírali i mladá děvčata. Stala se mi taková zvláštní příhoda. Když jsem v Žilíně čekal na příjezd vlaku, tak tam stály vagony, ke kterým se nesmělo. Ptal jsem se, kdo v těch vagoncích je, a dozvěděl jsem se, že jsou tam židovská děvčata a jedou někam na práci. Tehdy tam v těch vagoncích byly s největší pravděpodobností moje dvě mladší sestry. To jsem pochopitelně nevěděl, ale měl jsem takové zlé tušení.

N. M.: Jak se vám, pane profesore, dařila na Slovensku udržet ilegality.

K. G.: Já jsem měl slovenský pas, ale jen na jeden rok, 1940 - 1941. Pomohla mi moje nejstarší sestra, ke které jsem se uchýlil, do Prešova. Opatřila mi falešné dokumenty na jméno Ján Gajan, od nějaké paní z venkova, která jí nosila vajíčka a mléko. Přijal jsem zaměstnání u jedné dřevozpracující firmy v Prešově, vyrábějící dřevěné produkty od pražců až po nábytek. Dokonce jsem se zapojil o odboje, protože můj šéf Karol Mikláněk byl napojen na odbojové buňky spolupracující s partyzánskou skupinou Čapajevců. Po porážce Slovenského národního povstání obsadili Slovensko, tedy i Prešov, Němci. Museli jsme odejít i s nadřízeným Miklánkem na venkov, to byl prosinec 1944, byl to čas bombardování východního Slovenska. 20. prosince byl bombardován Prešov a my jsme se dozvěděli, že gestapo opustilo město a že se můžeme vrátit. Tak jsme se s Miklánkem vrátili, protože jsme měli vyplácet dělníky. Jenomže nás někdo udal. Čekalo na nás gestapo. Zatkli Miklánka, já jsem začal utíkat, ale střelili po mně, chytili mě a zatkli mě také. Odvezli nás do Kežmarku a odtud pak, 13. 1. 1945, spolu se skupinou asi sto padesáti partyzánů do Sachsenhausenu. Tam jsme zůstali čtrnáct dní a vezli nás do Bergen Belsenu. Mezi lednem a květnem 1945 jsem postupně prošel celkem šest

---

jako vedoucí vědecká pracovnice až do roku 1977. Téměř 10 let vedla Oddělení fyziologie vývoje rostlin a po řadu let přednášela na Přírodovědecké fakultě UK fyziologii vývoje rostlin. Po roce 1969 byla její přednášková činnost ukončena. Po dosažení penzijního věku se musela vzdát veškerých vědeckých aktivit a odejít do důchodu. Pracovala pak jako tlumočnice v Pražské informační službě a dělnice, úřednice v České pojišťovně a do pozdního věku působila jako překladatelka z a do němčiny a angličtiny a jako učitelka němčiny. Viz <http://cs.wikipedia.org/wiki/Lola_Teltscherov%C3%A1>.

koncentračních táborů, ještě Kaufering, Landsberg, Lauingen. Nejhorší podmínky byly v Bergen Belsenu. V Lauingenu jsem onemocněl tyfem, naštěstí nemoc neměla ten nejhorší průběh, kamarádi mě dávali na sluníčko za barák, snad mi to březnové sluníčko pomohlo, nějak zázrakem jsem zkrátka přežil.

Osvobodili nás Američani v noci z 30. 4. na 1. 5. Shodou okolností jsme byli v sousedství tábora, kam přicházeli vězni v východních táborech. Potkal jsem tu několik známých a hned jsem se vyptával na rodinu a kamarády. Z mých osmi sourozenců přežili jen dva bratři, oba roiče také zahynuli. Mezi vězni z východu byl Erich Turner., který se znal s Frantou Grausem, Franta u něj pak nějakou dobu v Praze i bydlel, a od něj jsem se dozvěděl, že Franta zůstal naživu.

Já figuruju na evidenčních kartách deportovaných osob jako Edelmann, a když zjistili, že jsem nebyl v transportu, ani v místě bydliště Na Ponávce, napsali, že jsem zahynul. I jim se stávaly omyly.

N. M.:

Jak jste se, pane profesore, dostal na studia do Prahy?

K. G.:

Po válce jsem se vrátil do Prešova. Ale chtěl jsem studovat, vždyť jsem maturoval s vyznamenáním. Nejprve jsem uvažoval o medicíně, kterou studoval můj starší bratr, který zahynul, nebo strojní inženýrství. Pak jsem se ale dozvěděl, že na filosofickou fakultu do Prahy berou na 5 semestrů. Já už válkou ztratil několik roků, předtím dva roky na škole v Prešově, tak jsem se rozhodl pro filosofickou fakultu, obor historie - francouzština. Historii proto, že mě zajímalo mezinárodní dělnické hnutí a dějiny revolučního myšlení, francouzštinu proto, že jsem ji měl od tercie a také proto, že jsem se cítil Francouzům, které jsem potkal v koncentráku, jaksi zavázán.

N. M. :

Cítil jste se zavázán Francouzům?

K. G. :

To bylo tak. Když jsme přišli do tábora Landsberg, byli tam Francouzi, odbojáři všech možných politických směrů. Přišli jsme tam totálně vyčerpaní. Jeden můj kamarád, Bedřich Friedmann, měl tyfus. Francouzi měli ještě na rozdíl od nás Židů možnost dostávat balíčky. Když viděli, v jakém jsme stavu, tak nám dali svoji večeři a ještě pak každému podle potřeby ze svých zásob něco poskytl. Například česnek, který kamarádovi s tyfem velmi pomohl. Kamarádi mě pak pověřili, abych jim za všechny francouzsky poděkoval. S některými jsem se sblížil, dopisovali jsme si do roku 1948. Ještě jsem roku 1948 dostal stipendium na Sorbonu na dva měsíce.

N. M.:

Setkal jste se v Praze s Františkem Grausem?

K. G.:

Jakmile jsem se dozvěděl, že je tam také, sešli jsme se. On při studiu ještě pracoval v archivu, byl nesmírně pilný a schopný, nebývale jazykově vybavený, bystrý, už roku 1949 se přihlásil na habilitaci. Chtěl jít vědeckou dráhou, měl jasno. Já jsem naopak chtěl učit francouzštinu a dějepis. Přátelili jsme se stále, ale nebylo už tolik společných příležitostí. On se hodně přátelil s Josefem Mackem. Říkali mi oba Coolman. Tak mi kdysi říkal v Brně na gymnáziu profesor Bock.

N. M.:

Jaký byl František Graus jako vysokoškolák. Změnil se od dob gymnázia?

K. G.:

Určitá změna u něj nastala. On byl přetím ohleduplný, bral ohledy na okolí. Ale moc kazí. V KSČ věděli, jak získat mládež, schopné mladé lidi, a on schopný byl. Od začátku byl šéfredaktorem ČSČH. Navíc byl v té době přesvědčeným marxistou, chtěl do boje za své ideály dávat všechno. Věřil, že buržoazní demokracie selhala, že je třeba jiného systému, aby se jisté věci nestaly znovu. Chtěl bojovat za svou věc.

N. M.:

Jak ho tehdy vnímali kolegové? Jaký byl jako mladý úspěšný vědec?

K. G.:

Já jsem v padesátých letech přicházel do styku s Frantou hlavně v reakční radě ČSČH. Byl zaníceným, velmi sečtělým a přesvědčeným obhájcem marxismu. On měl Marxovo učení skutečně nastudované, precizně, v originálu, mohl každého v diskusi rozmetat. Mnozí věděli, že jsme spolužáci a přátelé, tak se na mě někdy obraceli. Tak např. profesorka Paulová, žačka Bidla, poznala se osobně s Masarykem, napsala Dějiny Maffie, velká demokratka. Často se mi svěřovala a stěžovala si na režim. Pamatuju se, že když zemřel Stalin, ona seděla na katedře v dobré náladě a řekla: „Umřel největší tyran všech dob.“ Uváděla jména dalších stěžujících si, např. F. M. Bartoše. Nebo Chaloupeckého. Toho Graus uznával. Vzpomínám, jak jsem byl na zkoušce u profesora Dobiáše. Dobiáš mě zkoušel starověk a přišla řeč na Grause. Profesor říkal, že Graus výborně zvládl hebrejštinu, zatímco on, Dobiáš ne, tak mu trochu záviděl. Graus byl schopný a byl si toho vědom. Když s někým nesouhlasil nebo si někoho nevážil, dal to najevo. S některými se tak dostal do ostrého konfliktu. Např. s Václavem Černým, kterého kritizoval, ten však kritiku nesnesl, Grause doslova nenáviděl a kde mohl, tak ho znectil. Psal pak o něm ve svých Pamětech ty nesmysly. Černý nesnášel i jiné, např. Vodičku, protože se přátelil s Mukařovským. Někteří mluví o Černém jako o antisemitovi, on ale antisemita v pravém slova smyslu nebyl. Byl např. prosazovatelem díla židovského básníka Ortena. Spíše nesnášel kritiku. Spílal např. Růženě Grebeníčkové (Kosíková žena), jedné z našich nejlepších vědkyň v oboru srovnávací literatury. Už jako studentka byla mimořádně nadaná. Odvážila se mu oponovat v semináři a on o ní píše jako o „ženštině“, která mu kouří přímo do tváře, a podobné dehonestující věci. Tyhle věci pak tvoří tak třetinu jeho Pamětí, což je velká škoda. Já jsem chodil na všechny jeho přednášky, přednášel velmi poutavě.

Neměl ho rád Josef Polišenský. Polišenský měl výbornou paměť, byl sečtělý, také dobře jazykově vybavený a měl vždy možnost cestovat. Pokládal se za skvělého historika, Graus s Mackem ho pokládali spíše za popularizátora, to nemohlo dělat dobrotu. Možná v tom byla i jakási řevnivost mezi pracovišti. Kromě toho profesor Říha také nebyl asi vždy k Polišenskému spravedlivý. Polišenský byl původně sociální demokrat a Říha ho jako takového stále viděl. Někdy se věci přeháněly.

N. M.:

Jak si František Graus vedl jako šéfredaktor?

K. G.:

Jako šéfredaktor dával vždy posuzovat články těm, kteří se danou problematikou zabývali. Řekl bych, že mu šlo o věc, měl pak tendence být přísný a nekompromisní, ale dal si říct. Já jsem mu často říkával: „Podívej se, Franta, to nemůžeš takhle postupovat. Lidi potom posuzují celou redakční radu, nejenom tebe.“ A on si dal říct. Vzpomínám na několik sporů v redakční radě. Jednu dobu byl jejím členem Gustav Bareš, tajemník ÚV KSČ, měl na starosti kulturu. To byl vzdělaný komunista, ale ambiciózní a hájil všechny práce, které doporučoval Ústav dějin KSČ. Graus byl však vždy obezřetný a kritický, pokud to bylo v rozporu s jeho vědeckým přesvědčením, nepovolil. Vznikl např. spor Gustava Bareše s Janem Mlynárikem, shodou okolností tehdy navštěvujícím můj seminář a hlásícím se ke mně jako žák. Mlynárik zjistil poctivou cestou z pramenů, že v prosincové stávce 1920 nestávkovalo 1 000 000 pracujících, jak strana všude uváděla, ale 100 000. Ústav dějin napsal odmítavý posudek, Graus se však postavil na správnou stranu.

Jindy zase nastal konflikt v radě kvůli Alici Teichové. Byla velmi pracovitá a svědomitá myslím. Napsala článek a Franta ho dal posoudit Václavu Královi. Ten také některé lidi snášel, některé ne, a hlavně byl myslím napojen na KGB. Král článek Teichové sepsul, že to nemůže být publikováno. Druhý oponent byl ale pro, takže se rozvinula diskuse. Probíhala asi tři hodiny, Král se neznal, řval na ni, nadával, začal úplně rudnout, až já jsem řekl, že odeju, jestli nepřestane. Až teprve potom Franta zasáhl. Bývalo to různé, ale už jen fakt, že zůstal šéfredaktorem až do konce, nasvědčuje tomu, že ho všichni víceméně uznávali a že by se těžko našel někdo lepší. Graus měl totiž velmi široký záběr. Vyznával zásadu, že nikdo nemůže být odborníkem na všechny etapy dějin, ale že by měl každý historik číst alespoň povšechně hlavní práce a udržovat si přehled. Sám to dělal.

N. M.:

Měl František Graus přátele?

K. G.:

Franta byl na gymnáziu spíše uzavřený, nenápadný. My dva jsme byli dobří přátelé neměli jsme spolu žádné konflikty a zůstali jsme přátelé do smrti. V Terzíně k jeho přátelům patřila Helga, Franta Maier, Erich Turner. Po válce chodil s Irenou Seidlerovou, ta pak žila s matematikem Katětovem. Byla příbuzná Pavla Olivy, s profesorem Olivou a jeho paní se Grausovi stýkali i po emigraci. Nejbliž však ke Grausovi měl Josef Macek. Kromě Macka asi také tajemník časopisu ČSČH Bohumil Černý, Bodka. Říkával jsem mu, že je jeho „šabes“, jako „posluha“, a že to nesmí dělat. On mu ale byl velmi oddaný. Macek se kamarádil také s Josefem Kočím, takže se Kočí vyskytl i v Grausově společnosti, ale neřekl bych, že byl přímo jeho kamarád.

N. M.:

Myslíte, pane profesore, že František Graus věřil idey komunismu upřímně?

K. G.:

Ano. Jsem o tom přesvědčený, že to bylo poctivé. Když jste měla před sebou realitu Mnichova a protektorátu, bylo to přirozené. Samozřejmě chyběly zkušenosti. Dnes se jako chyba jeví věřit, že to byla jediná možná cesta, jediná vědecká metoda, ale to vidíte zpětně. Většina lidí zažila pochybnosti až po roce 1956. Já sám jsem pocházel z chudých poměrů. Cítil a viděl jsem sílu těch ideálů. Díky manželce Aleně Nejeptínské z Kácova, jsem se dostal do rodiny, kde matka byla velmi silně věřící katoličkou a otec národním socialistou, masarykovcem. Tchyně si dopisovala se Šaldou, neboť byla sekretářkou Růženy Svobodové. Mám tu celou korespondenci, Šalda změny v roce 1948 vítal. Moje budoucí žena se nadchla pro komunistickou myšlenku. Byla velmi bystrá a sečtělá, přesvědčila nakonec i rodiče. Měla blízkou přítelkyni Marii Štěchovou,³⁴ mimochodem je to autorka životopisu Dona Bosca.³⁵ I ta díky Aleně uvěřila, že socialismus změní vše k lepšímu.

Spousta lidí uvěřilo.

Já mám jednoho přítele, Itala. Jmenuje se Francesco Leoncini, je profesorem pro východoevropské a slovanské dějiny na Benátské univerzitě.³⁶ Pobýval tu ještě jako student a navštěvoval tehdejší Školy slovanských jazyků. Od té doby se známe, od té doby se stýkáme. Stal se z něj postupně velký stoupenec Masaryka. Čím víc četl a poznával Masaryka, tím víc se mu zdálo, že je to nejlepší řešení. Když potom u nás nastal osmašedesátý rok a přišel Dubček, vnímal ty názory, četl, přemýšlel a nadchl se pro Dubčekův program. Vstoupil o sociální demokracie a začal v Itálii propagovat „socialismus s lidskou tvář“, vydává tam dokumenty, texty, napsal knížku nejen o Dubčekovi.³⁷ On má tyhle názory, je pro socialismus a v tom se shodujeme. Liberalismus není řešení, nemůže svět udělat spravedlivějším. Nadále roste propast mezi chudobou a bohatstvím. Leoncini se stal také členem Masarykovy společnosti. Tady je italské vydání *Nové Evropy*, které jsme s Leoncinim připravili. Je to dá se říct ne přímo kritické vydání, ale s vysvětlením. Díky tomu se s Masarykem seznámila celá kulturní Itálie.

N. M.:

Pane profesore, vrátila bych se ještě s dovolením k Františku Grausovi. Jak se projevoval na stranických schůzích?

K. G.:

On nebyl ten, který se stále hlásil. Spíš o věcech přemýšlel. Na počátku padesátých let, podle toho, jak vystupoval proti obhájčům nemarxistických názorů, které považoval za zpátečnické, byl radikál a přesvědčený marxista. Nebyl ale žádný sekyrař. Dokázal diskutovat, když měl k diskusi partnera na úrovni. Od poloviny padesátých let se postupně jeho přesvědčení vnitřně mění a transformuje, až

---

³⁴ Marie Štěchová byla sestrou profesora Václava Viléma Štěcha. V. V. Štěch (1885 - 1974), byl český historik umění, je autorem teoretických studií o pravěkému umění, historických prací ze všech období českého umění, zejména baroka (*Malířství a sochařství nové doby v Čechách a na Moravě*) a 19. a 20. století.

³⁵ ŠTĚCHOVÁ, Marie. *Život světcův: Svatý Jan Bosco*. Nakladatelství A. Neuberta : Praha, 1937.

³⁶ Viz <<http://blisty.cz/art/13207.html>>

³⁷ LEONCINI, Francesco. *Alexander Dubček - Jan Palach - protagonisti della storia europea*. Rubbettino 2009.

dospěl do pozic, které můžete vysledovat z jeho textů těsně před emigrací. Posunul se spíše k sociální demokracii a ztratil na někdejší bojovnosti. Řekl bych však, že levicové pozice nikdy neopustil.

V základní organizaci KSČ v ústavu měl na starosti ideové vzdělávání. To mu bylo blízké, ty myšlenky a literaturu neovládal nikdo líp.

N. M.:

Pane profesore, uvažujete, že byste sepsal paměti?

K. G.:

No přemlouvají mě k tomu, zejména z Masarykovy společnosti, kde jsem začal po jejím znovuoobnovení v roce 1988 působit.

N. M.: Vážný, pane profesore, velice vám děkuji za rozhovor.

Prameny a literatura / References

Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ s Kolomanem Gajanem, dne 19. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

CASTELLO, Victoria. The Art of Helga King. Dostupné z www:
<http://www.westpalmbeach.com/art/helgaking/index.html> [Cit. dne 2010-12-20].

GAJAN, Koloman. K historii spolkového židovského reformního reálného gymnázia (1920 - 1940). In: KRATOCHVÍL, Jan (ed.) *Židovská Morava, židovské Brno*. K 2001 : Brno, 2000.

CHLUP, Otokar - KUBÁLEK, Josef - UHER, Jan. (eds.) *Pedagogická encyklopedie*, I - III. Praha 1939 - 1940.

LEONCINI, Francesco. *Alexander Dubček - Jan Palach - protagonisti della storia europea*. Rubbetino 2009.

PAŘÍK, Arno. Jeden z posledních: Výstava v Terezíně připomíná Franze Petera Kiena. *Roš Chodeš*, červenec 2009, s. 12 - 14.

ŠTĚCHOVÁ, Marie. *Život světcův: Svatý Jan Bosco*. Nakladatelství A. Neuberta : Praha, 1937.

Příloha

Student Koloman Gajan

(Archiv Univerzity Karlovy, složka Koloman Gajan)